

Ljudstva, če je res živa in plodna. Zaradi tega doživlja od časa do časa korekturo in izpopolnitve, konkreten položaj in aktivno snujoč duh jo oblikujeta vedno znova in ji dajeta moč nove impulzivnosti. Narodi domišljajo netila svojih vročih energij do dna, nevzdržno obračunavajo z njimi in preizkušajo njih tvornost in intenzivnost na svojih osnovnih potrebah in težnjah. Le na ta način so sposobni iz sebe, iz svoje zemlje zajemati čas, njegov smisel in njegovo najvišjo življenjsko napetost. Naša miselnost pa zlasti v političnem oziru ne očituje nobenih skrajnih naporov, nobene, v polnem zaletu ustvarjene harmonije med idejo in realnostjo. Zato je bila in je igrača trenotnih špekulacij, kar je rodilo zmedo v pojmovanju javnih problemov, pozneje pa popolno otopelost. Lovimo se za vsemogočimi gesli in ne znamo niti enega zakoreniniti v svoji, slovenski zemlji. Naše politične osnove so radi tega še danes stvar diskusije, računi posameznih političnih skupin ali celo le oseb, namestu da bi kot aksiomi služile novim možnostim razvoja. Objektivno gledano je tako ravnanje dilentatizem, ki ne pomeni ne za narod, ne za državo pozitivnih vrednot.

Ferdo Kozak.

Kritika

Ob petem zvezku Slovenskega biografskega leksikona.

Überhaupt ist in der Litteratur die Höflichkeit, als welche aus der Gesellschaft stammt, ein fremdartiges, sehr oft schädliches Element; weil sie verlangt, daß man das Schlechte gut heißt, und dadurch den Zwecken der Wissenschaft, wie der Kunst, gerade entgegenarbeitet.

Schopenhauer, Parerga, § 294.

V razmeroma kratkem presledku je četrtemu zvezku SBL, s katerim je bila završena njegova I. knjiga, sledil peti, kar je pač znak, da so v precej dolgi pavzi med tretjim in četrtem zvezkom vsi sotrudniki SBL zelo pridno delali. Ob najnovejšem zvezku pa se človek zamisli: prinesel nam je namreč samo biografije „Maas-Mrkun“, torej ni opravil niti cele črke „M“! Generozna in požrtvovalna založnica je sicer prvotno projektiranih šest zvezkov razširila na osem, da bi se lahko sprejeli tudi „Dodatki“, toda če pojde stvar v tem obsegu naprej, teh osem zvezkov ne bo dovolj niti za to, da se opravi ves alfabet! Odkod ta hipertrofija? Jeli bila potrebna?

Podroben razbor petega zvezka nam kmalu pokaže vzrok te hipertrofije: pomanjkanje pravega merila za to, kdo spada v tak leksikon, poleg tega pa nediscipliniranost, ki se ne zna ali ne mara podvreči zahtevam, ki so za tako svojevrstno delo, kakor je ravno biografski leksikon, samoumevne, ker so mu imanentne. SBL bi naj po svoji prvotni zasnovi prinesel življenjepise vseh na Slovenskem rojenih pomembnejših oseb (torej ne samo Slovencev) in onih pomembnejših tujerodcev, ki so delovali na Slovenskem, med Slovenci ali za Slovence. Legitimacija za sprejem mora sama po sebi izhajati iz tega, kar članek ve povedati o dotičniku, obseg se naj ravna po večji ali manjši pomembnosti dotične osebe ali njenega dela. Toda že površen pogled nam pokaže, da vé SBL n. pr. o Malavašiču povedati prav toliko kolikor o Miklošiču, kar je v prvem primeru enako preveč, kakor v drugem premalo. Pozorno čitanje posameznih člankov pa nas kmalu uveri, da je med njimi mnogo takih, ki v SBL sploh ne spadajo, ali pa da jim je odmenjenega prostora daleč čez zaslužen mero.

SBL prinaša dve strani dolg članek o nemškem cesarju M a k s i m i l i j a n u II. zaradi njegovih stikov s slovenskimi protestanti, in ker je „poklonjene slovenske in srbskohrvaške knjige skrbno hranil.“ Toda vse to, kar se nam tukaj pripoveduje o tem razmerju, spada v članek o Trubarju, Vergeriju in Ungnadu — kjer bomo vse te reči brez dvoma zopet brali! Motivacija s skrbno hranitvijo slovenskih knjig pa je naravnost dalekosežna: saj velja ravno tako kakor za Maksimilijana tudi za njegove naslednike — Franc Jožef se je poleg vsega celó še enkrat lastnoročno podpisal s slovensko obliko svojega imena! — in Maksimilijanove kakor njihove bibliotekarje! In če se ob tem cesarju opisuje, kje so shranjeni najstarejši Trubarjevi tiski, ali bomo vse to brali tudi pri Trubarju, kjer bo razsoden človek take podatke iskal? — Kar se pripoveduje o tiskih M a n d e l c a, velja za vse takratne tiske, je torej nepotrebno. „V njegovi tiskarni je delal med drugimi tudi Lenart Mraula, ki se je izučil v tiskarstvu v Ungnadovi tiskarni v Urachu.“ Ta stavek je posebno značilen: kje se je ta Mravlja izučil, beremo res tudi v njegovi biografiji, kamor ta podatek edino spada, toda kar se nam tukaj prodaja kot dejstvo — da je „med drugimi“ delal v Mandelčevi tiskarni — je par pol dalje, v biografiji Mravlje samega, samo še „verjetno“. — Celih šest strani je SBL posvetil francoskemu maršalu Marmontu, pa prvi sam o njem: „Zgodovinar slov. preporeda daje ta poglavja (namreč Marmontovih spominov iz dobe „Ilirskih provinc“) razočaran iz rok: skoraj o pomenu vseh panog svojih reform govori, zaman pa iščeš v njegovih spominih ime kakega slov. preporoditelja ali osvetljava njegove jezikovne politike v osnovni šoli in gimnaziji. Podoba je, da je M.-u ta pomen njegovega dela, če se ga je sploh 1810—1 jasno zavedal, po 20 letih izginil iz evidence“. Ne, ampak očitno je, da mu je SBL ta pomen vsilil, da se je lahko o njem prav na široko razpisal. Kar so ob njegovem času opravili Ravnikar, Vodnik in Zois, spada v njihove biografije, kjer bomo vse to brez dvoma zopet čitali, ne pa v biografijo Marmonta, ki je bil temu delu samo priča brez inicijative, in ima zanj kakor sploh za slovenski prepod prav toliko zaslug kakor Napoleon. Ali bo SBL prinesel tudi Napoleonovo biografijo? Vanj spada prav tako kakor obširen opis Marmontovega življenja pred ilirskim intermezzom — kaj drugega zanj tudi ni bil! — in po njem. — M a y r J. J. ne spada v SBL, kakor tudi M ö l k J. A. ne. O prvem ve povedati samo, da je naslikal stenske slike v dvorani graščine na Križu, o drugem, da je poslal svod kapele sv. Križa v mariborski stolnici; oba sta tujca. Če namerava SBL na ta način poskrbeti za topografijo umetnosti na Slovenskem, bo moral prinesiti n. pr. tudi biografijo Tintoretta, ker imamo v Novem mestu njegovo oltarno sliko. — O J. M a y r j u piše SBL, da je postal gubernijalni svetnik v Ljubljani, nato pa nadaljuje: „V glavnem mestu Kranjske, s katero je bila polit. združena vsa Koroška, a beljaško okrožje tudi administrativno, je imel novi gubernijalni svetnik...“, kar je vse res, ampak v tem slučaju odveč: da je postal „gubernijalni svetnik“ in da je kot tak bil „nov“, smo namreč brali že v prejšnjem stavku, obsega nekdanjega ljubljanskega gubernija in imena glavnega mesta nekdanje kranjske dežele pa živ krst ne bo iskal v SBL sub „Mayr Jurij“. Za SBL ne pomeni take vrste pisanje drugega profita, ko zopet nekaj nepotrebnih vrstic. — V biografiji A. M e l z e r j a beremo: „Ko mu je 14. marca 1813 u. brat Franc“, in se na naslednji strani res prepričamo, da je Fr. M. bil brat A. M., in da je res u. 14. marca 1813. V biografiji R. M e l c e r j a pa poleg drugega dobimo tudi že sedaj biografske podatke o A. J e u n i k e r j u, ki ne morejo čakati na „Dodatek“, kjer bodo kajpada tudi priobčeni, saj tje, in samo tje spadajo! — V biografiji E. M i k e c je priobčena obširna analiza dekorativne umetnosti obeh zakoncev Vurnikov, ki je tukaj nihče ne bo iskal, ki pa se bo v člankih o obeh Vurnikih seveda morala

ponoviti. — Več ko sedem strani je SBL posvetil novo odkritemu slovenskemu filozofu J. P. A. Misleju, o katerem pa sam pravi, da mu ni bilo „dano vzgojiti si učencev, ki bi nadaljevali njegovo zamisel“. Za tako neplodno kuriozitetu je sedem strani pač več ko preveč. Toda s tem še stvar ni opravljena: v literaturi k temu članku se citirata tudi dve monografiji, ki pa ob času, ko je članek izšel, še nista izšli (in tudi danes še ne). Ne samo, da je citiranje del, ki (še) niso izšla, nedopustno — ta slučaj v SBL ni edini — vprašajmo se samo, kaj naj po tej obširni analizi Mislejevega dela prineseta iz istega peresa še GMDS in Čas, kar bi ne bilo potratno ponavljanje. Claudite iam rivos — ali pa jih napeljite kam drugam, n. pr. med Nemce. — Obširen članek je posvetil SBL nemški tiskarski tvrdki Morhart, čeprav pravi o njej sam, da je delala vedno le „na račun in ne kot založnica“ (kar bi ji dalo legitimacijo za sprejem v SBL). Ali ga bo posvetil tudi n. pr. Selfischu? Povrh pa beremo v tem članku po večini stvari, ki smo jih že brali in jih bomo še brali drugod, pri Mandelcu, Trubarju in Ungnadu. In čemu se v članku o Morhartu razlaga, kje so slovenski protestantje tiskali knjige, ki jih niso tiskali pri njem, kje se danes njegovi tiski hranijo, čemu take prazne in nepotrebne tautologije, kakor je „tisk prvih 2 Trubarjevih in sploh prvih slov. knjig“? In sploh?

Take vrste pisanje, ki se brezbrežno in brezobzirno razliva preko potrpežljivih strani SBL, izhaja iz raznih korenin. Glavna je pač popolno pomanjkanje zavesti, da je prispevek za biografski leksikon svojevrsten literaren tip, ne mogoče podlistek ali predavanje. V predavanju je kajpada treba od časa do časa povezati razne niti in za moment ustvariti pregled, tam so včasih digresije dobrodošle pavze, v biografskem članku pa se je treba strogo in brezpogojno držati samo subjekta. Nanj in samo nanj morajo biti ves čas pisanja koncentrirane vse piščeve misli. V leksikonu tvori pregled celota njegovih člankov, ki jo čitatelj drži v rokah ter si zvezo lahko sam ustvari, tako da mu ni treba v vsakem članku prav vsega pripovedovati. Posamezni članek je prav za prav samo ena sama dolga perijoda s subjektom na čelu; samo stilistična neroda ne zmore daljše perijode, ne da bi subjekt ponavljal ali v njo vlačil nove subjekte. Ideal pravega biografskega članka je oni, v katerem je subjekt omenjen samo enkrat: v začetku kot geslo. Saj vendar vemo, da govori, ali pravzaprav: mora govoriti o Petru, ne pa o Pavlu!

Drugi vzrok bo morda nekak podzavesten strah, da bo članek nekako prekratek in vsled tega nezadosten „specimen eruditionis“ za pisca. Zato ga razširi z digresijami, ponavljanji, ugibanji in hipotezami, ki so nekaterim vidno znamenje učenjaštva, ker so podprte z nešteti „najbrž“, „menda“, „morda“, „pač“, „po vsej priliki“, drugim pa vkljub temu. Vendar so vsi taki stavki prazni in nepotrebni, kakor tudi oni, v katerih se prodaja to, kar je samo „verjetno“, kar „ni izključeno“, o čemer „se da le ugibati“. Da imamo pred seboj prav skrbno izdelan sistem, nam dokazuje njegov višek: „nič ne govori za domnevo“ (str. 51). Če res nič ne govori za kako domnevo, pač lahko tudi SBL o tem z mirno vestjo molči. Pisec se ne zaveda, da bi baš tedaj, ko se mu na jezik in v pero vrivajo take omejujoče besede, moral biti skrajno previden, ne zaveda se, da se samo njemu zdi, da taki stavki komu res kaj povedo. Ves zadovoljen, da se mu je posrečilo izcizelirati nov stavek, niti ne opazi, da so take omejujoče in opravičilne besede pozornemu bralcu samo očividni dokaz piščeve zadrege, ki se bori za besede, ker pravzaprav nima kaj povedati.

Prej navedena fraza „nič ne govori za domnevo“ tvori zvezo s stilistično skrbno izdelanim sistemom, ki bi ga lahko imenovali „sistem negativnosti“: če pisec ne vé več pripovedovati, kaj se je zgodilo, začne prodajati, kar se ni zgodilo (ni moglo zgoditi i. t. d. v raznih stilističnih varijantah). Posebna stilistična finesa je varijanta z „negativno domnevo“. „Ako sta skušala Zojs in Vodnik pridobiti Marmonta za novost, da bi upošteval slovenščino v uradnem listu, se jima to ni posrečilo“ (str. 54). Za domnevo v prvi polovici tega stavka ne daje SBL nobenega drugega dokaza, ko svoje lastne, pol apodiktične, pol omejujoče besede (str. 52): „Marmontove poglede na slov. prepород je bistril v Lj. nedvomno (??) ob maršalovih tedenskih obiskih Zojs, govorila pa sta o teh problemih semtertja(!) najbrž (!) tudi Vodnik in Ravnikar.“ Ves ta stilistični „fumus“ zakriva samo preprosto resnico: „Nič ne vemo, kaj in kako je bilo, vidimo samo, da iz vsega skupaj zopet ni bilo nič“ — a čemu nam take reči SBL pripoveduje baš ob Marmontu! Upajmo vsaj, da nam jih ne bo ponovil ob Ravnikarju, Vodniku in Zoisu.

Dobršen del krivde na čezmerni razvlečenosti nekaterih člankov v SBL nosi tudi slepa zaverovanost v nekako absolutno vrednost „podatka“, slepa zato, ker ne vidi, da je podatek šele sredstvo za znanstveno raziskovanje, mrtev instrument, ki ga pravi znanstveni duh mora šele poživiti, ne pa že sam po sebi nekak znanstveni izsledek. Čemu — za božjo voljo! — nam SBL do goldinarja, groša in krajcarja natanko pripoveduje, koliko je dal Ungnad 5. sept. 1563 (!) za hrano, obleko in stanovanje Mravlje? Ali smo s tem podatkom mar Ungnada ali Mravljo kaj bliže spoznali, namreč: spoznali v višjem pomenu besede? Ne! Izvedeli smo samo trivijalno resnico, da je ubogi Mravlja bil potreben hrane, obleke in strehe, in da je njegov bogati gospodar Ungnad, kakor se tudi spodobi, za vse to poskrbel. Ali pa je res potrebno, da SBL take reči tudi sprejme, natisne, honorira in pošlje med svet?

Vsi po tem sistemu napisani članki zbujaajo videz, da je njih vsebina v pravem razmerju z njihovim obsegom. Toda ta videz vara. Njih prava vsebina je baš vsled takih neorganskih primesi naravnost zastrta in se mora šele izluščiti iz obilne neporabne in nepotrebne navlake. Vsa ta navlaka je za čitatelja moteč balast, ki ga mora odvreči, predno pride do prave vsebine, za leksikon sam pa kvarna potrata, ki jemlje dragocen prostor boljšim rečem.

*

Nad trideset sotrudnikov šteje SBL, zato je seveda umljivo, da so med njimi ljudje z različnimi darovi in različnimi temperamenti, torej tudi taki, ki se ali ne znajo ali ne marajo pokoriti disciplini v oni meri, ki je nujno potrebna za enotnost takega dela. V takih slučajih pa mora uredništvo poskrbeti za potrebno enotnost, to je njegova pravica in dolžnost, sicer je nepotrebno. Na ovitku petega zvezka stoji, da urejuje SBL „Franc Ksaver Lukman s sodelovanjem uredniškega odbora“. Ta „uredniški odbor“ pa je danes anonimen; iz uvoda I. knjige, ki je bil priložen četrtemu zvezku, smo namreč izvedeli samo, kateri možje so nekdanje v tem odboru „bili“. Dobro bo, če tudi javnost izvé, na katerih ramenih sloni odgovornost za vsebinsko in formalno višino tako eminentno reprezentativnega slovenskega dela, kakor je baš SBL. Vedno bolj se namreč vidi, da bo SBL za nas delo enako sekularnega pomena, kakor n. pr. Dalmatinova biblija ali Wolfov slovar. Naj bi torej bodoče generacije ob njem dobile čim lepšo sliko osvobojenih slovenskih znanstvenih energij, čim več pobud in čim manj povoda za kritiko!

J. A. Glonar.